

Tolstoj als pedagoog

CAHIER

3f

Tolstoj geeft
geschiedenisles

Tolstoj geeft geschiedenisles

Toen ik het Oude Testament in zijn geheel had behandeld, kwam ik vanzelf op het idee om ook geschiedenis en aardrijkskunde te gaan geven. Ten eerste omdat deze vakken op iedere lagere school worden onderwezen, ten tweede omdat ik ze zelf heb gestudeerd en ten derde omdat de geschiedenis van de joden uit het Oude Testament bij de kinderen als vanzelf allerlei vragen opriep zoals: waar, wanneer en onder welke omstandigheden vonden deze gebeurtenissen plaats? Wat is Egypte, een farao of wie is de koning van Assyrië? Enzovoort.

Ik begon zoals de meeste onderwijzers nu eenmaal doen, bij de Klassieke Oudheid. Maar noch de boeken van Mommson en Duncker, noch mijn eigen pogingen waren mij tot enige steun in mijn streven de les interessant te maken. Of ik nu over Sesostris, Egyptische piramiden of de Feniciërs vertelde, het liet hen allemaal Siberisch koud. Toch koesterde ik de hoop dat vragen als: welke volkeren hebben iets met Egypte te maken? Of: waar woonden de joden en in welke landen hebben zij rondgezworven? hun belangstelling wel moesten prikkelen. Maar de leerlingen voelden geen enkele behoefte naar deze kennis. Al die farao's, die eens en ergens

bestaan hebben, Egypte of Palestina, boeiden hen volstrekt niet. De joden, dat waren hun helden en overige volkeren waren slechts onbeduidende figuranten. En wegens gebrek aan materiaal is het mij niet gelukt om van de Egyptenaren of Feniciërs in de ogen van de kinderen helden te maken. Ik neem aan dat het tot nu toe niemand is gelukt of ooit iemand zal lukken, omdat er een groot gebrek is aan historisch materiaal dat goed geschreven is. De geschiedenis van de Egyptenaren is, volgens mij, net zo rijk, zo niet rijker dan de geschiedenis van de joden, alleen hebben de Egyptenaren ons geen Bijbel nagelaten. Wij mogen dan nog zo exact weten waar piramides bewaard gebleven zijn of in welke verhouding de verschillende standen tot elkaar stonden, maar wat moeten wij, kinderen, met die kennis? In hun geschiedenis komen geen Abraham, Izaäk, Jakob of Simson voor!

Een paar feiten uit de Klassieke Oudheid onthielden ze wel, omdat ze die leuk vonden, zoals de geschiedenis van Semiramis, maar het was puur toeval dat ze zich dit verhaal herinnerden, niet omdat het hen iets zei, maar omdat het zo sprookjesachtig was. Maar dergelijke verhalen waren zeldzaam. De rest was vervelend, saai en zinloos en ik zag mij genooddaakt algemene geschiedenis van het rooster te halen (...). Wel vertel ik nog wel eens iets uit de Griekse, Engelse of Zwitserse geschiedenis zonder dat er enig verband tussen is, maar alleen als een soort onderhoudend en leerzaam verhaaltje.

Na de algemene geschiedenis moest ik het proberen met het alom ingeburgerde vak: vaderlandse, dat wil zeggen Russische geschiedenis. Ik begon de ons zo bekende maar intreurende geschiedenis van het Russische volk te vertellen, die al in zoveel bewerkingen – van Isjimova tot Vodovosov – was verschenen. Ik ben tweemaal opnieuw begonnen: de eerste keer vóór lezing van de gehele Bijbel, de tweede keer na lezing van de Bijbel. In het eerste geval weigerden de leerlingen om zich zelfs het bestaan van alle Igors en Olegs te herinneren. (...) De jongste leerlingen die nog niet hebben geleerd om met behulp van de Bijbel tot de kern van een verhaal door te dringen en er helemaal in op te gaan, kunnen nog steeds een verhaal wel vijfmaal aanhoren zonder dat ze zich ook maar iets herinneren van de Rjoeriks en de Jaroslavs. De oudere leerlingen zijn nu wel in staat om de geschiedenis van Rusland te onthouden en zelfs op te schrijven, maar het is onvergelijkkelijk veel slechter dan de Bijbelgeschiedenissen en het vereist meer oefening. Zoals bekend leren wij hun de Russische geschiedenis uit de boekjes van Vodovosov en uit De periode der Noormannen van Pogodin. Een van de onderwijzers liet zich zo meeslepen door zijn verhaal dat hij mijn raad om de periode der leenmannen over te slaan in de wind sloeg en totaal verstrikt raakte in alle Mistislavs, Brjatsjislavs en Boleslavs. Op een keer kwam ik de klas binnen juist op het moment dat de kinderen zelf zouden gaan navertellen. Het is moeilijk te beschrijven wat er precies van terecht kwam. Lange

tijd bleef het stil. Degenen die de beurt hadden, verbraken tenslotte het zwijgen, de ene wat vermeteler, de ander wat bedachtzamer. Zij spanden zich tot het uiterste in om zich alle wonderlijke namen te herinneren, maar wat iedereen nu precies gedaan had, was voor hen slechts bijzaak.

"Wel, daar trok dan die-wat-is-zijn-naam-ook-al-weer, die Barikav of zoiets, op tegen eh... hoe-heet-ie-nou-toch-," begon er eentje. "Was het Moeslav, Lev Nikolajevitsj?" fluisterde een meisje. "Nee, Matislav," fluisterde ik terug. "En hij sloeg hem op zijn hoofd," zei een ander zeer trots. "Hé, ho, hier was toch een rivier!" "En zijn zoon verzamelde een legermacht en gaf hem ervan langs, hé hoe-heet-ie-ook-weer?" "Ach," zuchtte een meisje met een ijzersterk geheugen, "het is onbegonnen werk om al deze namen te onthouden." En Sjomka: "Wat een wonderbaarlijke geschiedenis, maar wat moeten we in Godsnaam met al die slavs!!" "Je moet hun namen niet steeds verwisselen als je ze niet goed weet," zei de onderwijzer. 'Nou, weet jij ze zelf wel,' zei Sjomka. "Hé, niet zo brutaal, wijsneus!"

De allerbesten waagden nog één poging en met een beetje hulp van mijn kant wisten ze nog enige goede antwoorden te geven. Maar het bleef een zielige vertoning: al die kinderen die zich als kippen zonder kop gedroegen, maar door elkaar heen kakelden en op een gegeven moment zelfs bereid waren elkaar de ogen uit te pikken. En de onderwijzer en ik besloten om een dergelijke fout nooit meer te maken. Wij schrapten de periode der leenheren en gingen

gewoon verder met de geschiedenis van Rusland. Het resultaat laat zich hieronder lezen. Het is een verslag van een van de oudste leerlingen, V.R., en heeft als titel:

Onze voorvaderen heten Slaven!!!

Onze voorvaderen kenden noch vorsten noch koningen. Ze waren verdeeld in stammen, die elkaar aanvielen en bestreden. Op een kwade dag vielen de Noormannen de Slaven aan, overwonnen hen, en maakten ze schatplichtig. Daarop zeiden ze: "Wat voor een leven hebben we zo! Laten we zelf een vorst kiezen om over ons te regeren." En ze kozen Rjoerik en zijn twee broers Sineus en Truvor. Rjoerik vestigde zich in Ladog, Sineus in Izbork bij de Krivitsja en Truvor in Bjeloozero. Na een tijdje stierven zijn broers en Rjoerik nam hun plaats in. Hierna trokken twee mannen, Askold en Dir, naar Griekenland en zij kwamen langs Kiev en vroegen: "Wie is hier heer en meester?" En de inwoners van Kiev antwoordden: "Hier heersten drie vorsten: Kij, Tsjek en Chariv. Maar zij zijn nu overleden." Daarop zeiden Askold en Dir: "Laten wij de heerschappij op ons nemen." Het volk stemde toe en betaalde hen belasting. Toen beval Rjoerik steden en vestingen te bouwen. Hij zond zijn bojaren uit om belasting te innen en zij brachten hem het geld. Daarna besloot Rjoerik ten strijde te trekken tegen Konstantinopel en hij voer met tweehonderd schepen uit. Toen Rjoerik aankwam bij deze stad was de keizer juist afwezig. De Grieken zonden gezanten

om hem te halen. Het volk bad dagelijks tot God. Daarop droeg de aartsbisschop de beeltenis van de Moeder Gods buiten de poorten, dompelde die in het water en terstond stak er een hevige storm op en alle schepen van Rjoerik werden uiteengedreven. En maar weinigen werden er gered. Daarop keerde Rjoerik naar huis terug en stierf daar. Hij liet slechts één zoon na: Igor. Omdat deze nog te jong was, regeerde Oleg in zijn plaats. Deze nu wilde zeer graag Kiev veroveren. Hij nam Igor met zich mee en hij voer regelrecht de Dnjepr af. Op zijn tocht veroverde hij de stad Ljubitsj en Smolensk. Toen zij Kiev naderden zond Oleg gezanten naar Askold en Dir om te zeggen dat er kooplieden waren gearriveerd die hem wensten te spreken. Oleg zelf verborg de helft van zijn manschappen in zijn schepen en de rest liet hij achter. Toen Askold en Dir met een klein gevolg naar buiten traden, sprong het leger van Oleg uit zijn schuilplaats te voorschijn en nam hen gevangen. Toen hief Oleg kleine Igor in de hoogte en zei: “U bent geen vorsten. U bent zelfs niet van koninklijke afkomst, wel, hier is Uw vorst.” Oleg gaf het bevel Askold en Dir te doden en hij veroverde Kiev. Oleg bleef daar wonen, maakte Kiev tot hoofdstad van het land en riep haar uit tot Moeder van de Russische steden. Toen beval hij om hier steden en vestigen te bouwen en zond hij zijn bojaren uit in alle windrichtingen om schattingen voor hem te innen. Daarna besloot hij oorlog te voeren met naburige stammen en vele van hen heeft hij verslagen. Maar

hij hield er niet van om met vreedzame stammen oorlog te voeren, maar krijgsmachtige stammen bevocht hij graag. Op een keer maakte hij zich op om tegen Griekenland te strijden. Hij voer de Dnjepr af tot aan de Zwarte Zee. Toen hij Griekenland bereikt had, ging hij aan land en begon alles plat te branden en leeg te plunderen. Oleg zei tegen de Grieken: "Jullie moeten schatting aan ons betalen – voor ieder schip 10 kopeken." De Grieken waren zeer verheugd en betaalden hem hun eerste belasting. Toen Oleg 30 poed¹ had geëind, ging hij naar huis terug.

Het hieronder volgende verslag is van W.M.:

Toen Oleg stierf, volgde Igor, zoon van Rjoerik, hem op. En deze Igor nu wilde trouwen. Op een keer was hij aan het wandelen met zijn gevolg, toen hij de Dnjepr moest oversteken. Plotseling zag hij een meisje in een bootje varen. Toen zij de oever had bereikt, zei Igor: "zet mij over" en zij deed het. Daarop trouwde Igor met haar. Igor wilde graag uitblinken en daarom verzamelde hij zijn leger en trok ten strijde, eerst langs de Dnjepr en niet naar het westen maar naar het oosten en van de Dnjepr naar de Zwarte Zee en van daaruit naar de Kaspische Zee. Igor zond gezanten uit naar de Khan om te vragen of hij diens land door mocht trekken. En als hij van de oorlog zou terugkeren, dan zou hij de helft van de buit krijgen. De Khan

1. Een poed is ruim 16 kilo.

liet hen door. Toen zij de stad genaderd waren, beval Igor alles plat te branden en kapot te slaan en iedereen krijgsgevangen te nemen. Toen zij dit gedaan hadden, rustten zij uit. Uitgerust en blij gestemd gingen zij daarna naar huis terug. Weer kwamen zij bij de stad van de Khan. Igor zond de Khan wat hij beloofd had, maar het volk hoorde dat Igor net uit de oorlog was teruggekeerd en bad de Khan om hun toe te staan zich op Igor te wreken, omdat deze het bloed van hun verwanten had vergoten. De Khan gaf geen toestemming, maar het volk luisterde niet naar hem en begon de strijd. En er vond een hevige veldslag plaats. De Russen werden overwonnen en alles wat zij veroverd hadden, werd hun ontnomen.

Zoals de lezer uit de geciteerde stukken kan opmaken, is er van een levendige belangstelling geen sprake. De lessen in Russische geschiedenis verlopen alleen wat vlotter dan die in algemene geschiedenis, omdat de leerlingen al enige ervaring hebben in het opschrijven en begrijpen van wat er gezegd is en omdat de vraag waartoe dit alles dient, zich minder voordoet. Het Russische volk fungeert evenzeer als held voor hen als het joodse. Het laatste omdat het door God was uitverkoren en omdat zijn geschiedenis zo prachtig beschreven staat; het eerste omdat het een gevoel van nationale trots in de leerlingen wakker roept, hoewel zijn geschiedenis niet kan bogen op enige kunstzinnige weergave zoals in de Bijbel. Maar desondanks blijven deze

lessen droog, saai en vervelend. Helaas geeft geschiedenis op zich maar heel zelden aanleiding tot bevrediging van nationale trots.

Gisteren liep ik het geschiedenislokaal binnen om uit te zoeken wat de oorzaak was van het lawaai dat ik zelfs in het aangrenzende vertrek had kunnen horen. De opwin- ding gold de slag bij Kulikovo. Iedereen was in vervoer- ing. “Dat is pas geschiedenis! Prima! Hé, Lev Nikolajevitsj moet je eens horen hoe hij de Tataren verdreven heeft! Ik wil het vertellen!” “Nee, ikke!” riepen ze door elkaar heen. “En wat een bloed is daar vergoten!” Bijna allemaal waren ze in staat om het verhaal na te vertellen, en iedereen was zeer geestdriftig.

Maar wat blijft er nog van onze geschiedenis over, als je er enkel op gericht zou zijn hun vaderlandsliefde te bevredi- gen? Alleen het jaar 1612 en het jaar 1812.² Wanneer je hun nationaliteitsgevoel wilt strelen kun je niet de héle geschie- denis behandelen. Ik begrijp best dat men de historische overlevering gebruikt om de belangstelling voor kunst, die ieder kind is aangeboren, te ontwikkelen en te bevredigen,

2. In 1612 werden de Polen die het westen van Rusland inclusief Mos- kou veroverd hadden teruggedreven door een leger van vrijwilligers. Een jaar later kwam de Romanov dynastie op de tsarentroon en hers telde Rusland zich geleidelijk van de crisis veroorzaakt door de Pools- Litouwse bezetting.

1812 De veldtocht van Napoleons legers tegen Rusland.

maar dat is dan geen geschiedenis. Om geschiedenis te kunnen onderwijzen moet je bij de kinderen al van te voren een belangstelling voor geschiedenis hebben gekweekt. Maar hoe krijg je dat voor elkaar? Ik heb gehoord dat je geschiedenis niet moet beginnen te onderwijzen vanaf het eerste begin dat wil zeggen de Klassieke Oudheid, maar juist vanaf het eind, de nieuwste geschiedenis. Deze gedachte is in wezen volkomen juist. Hoe kun je een kind interesseren voor het ontstaan van een Russische staat als hij niet eens overlevering gebruikt om de belangstelling voor kunst, die ieder kind is aangeboren, te ontwikkelen en te bevredigen, weet wat die staat precies is, of wat eigenlijk een staat is. Iedereen, die met kinderen gewerkt heeft, moet weten dat elk Russisch kind er vast van overtuigd is dat de hele wereld gelijk is aan Rusland. Dat land waar het woont. En dit geldt net zo voor een Frans of Duits kind. Waarom staan kinderen, en zelfs kinderlijk naïeve volwassenen, altijd zo verbaasd als ze horen dat Duitse kinderen Duits spreken? (...) De geschiedenis van de stichting van Rome is voor ons zo boeiend, omdat wij iets afweten van de betekenis van het Romeinse Imperium in zijn bloeiperiode, net zoals het interessant is om iets te weten over de jeugd van een persoon die wij zeer hoog achten. En onze belangstelling concentreert zich hoofdzakelijk op het contrast tussen deze wereldmacht en de massa's onderdrukten. Wij volgen belangstellend de expansie van Rome, omdat wij in onze fantasie een beeld hebben van de grootheid van Rome op

het toppunt van zijn macht. Wij interesseren ons voor de stichting van het Russische Keizerrijk, omdat we enige notie hebben van wat dit rijk is. Volgens mijn ervaringen en observatie ontstaat dan pas een werkelijke belangstelling voor geschiedenis, als je iets af weet van de eigentijdse geschiedenis. Je vergaart deze kennis óf door actieve deelneming aan het historisch gebeuren als gevolg van politieke ideeën, overtuigingen en discussies óf doordat je de kranten leest. Daarom moet iedere weldenkende onderwijzer wel op de gedachte komen om het geschiedenisonderwijs te beginnen met de eigentijdse geschiedenis. Deze zomer heb ik enige pogingen in die richtingen ondernomen, waarvan ik er enkele opschreef. Hier volgt een van deze verslagen.

De eerste geschiedenisles. Ik was van plan in deze eerste les uit te leggen waarin Rusland zich onderscheidt van de andere landen, wat de grenzen zijn, wat de kenmerken van haar staatsbestel zijn. Verder om te vertellen wie er op het moment tsaar is en wanneer hij de troon bestegen heeft.

Onderwijzer: Waar wonen wij, in welk land?

Een leerling: In Jasnaja Poljana.

Een andere leerling: Op het platteland.

Onderwijzer: Nee, in welk land ligt Jasnaja Poljana en het hele gouvernement Tula?

Leerling: Het gouvernement ligt op 17 werst³ van ons van-

3. Een werst is ruim 1 kilometer.

daan en daar ligt het.

Onderwijzer: Nee, jij bedoelt de hoofdstad van het gouvernement; het gouvernement is iets heel anders. Maar in welk land, op welk deel van de aarde wonen wij?

Leerling (die wel eens iets over geografie gehoord heeft):
De aarde is rond als een bol.

Door middel van suggestieve vragen als: “In welk land woonde vroeger ----?” – een hun bekende Duitser – of: “Waar kom je terecht als je steeds maar naar het westen blijft rijden?” werden de leerlingen als het ware vanzelf op het antwoord gebracht: Duitsland.

Sommigen gaven op de vraag: “Waar kom je terecht als je maar steeds rechtuit blijft rijden?” als antwoord dat je nergens uitkwam. Anderen zeiden, dat je bij het einde van de wereld kwam. De slimsten dat je dan in andere landen kwam.

Onderwijzer (het antwoord van de leerling herhalend): Jij hebt gezegd dat je in andere landen komt; maar waar houdt Rusland op te bestaan en beginnen de andere landen?

Leerling: Waar de Duitsers beginnen.

Onderwijzer: Als je nu in Tula Gustav Ivanovitsj en Karl Fedorovitsj tegenkomt, zeg je dan dat je een Duitser ontmoet hebt en dus in Duitsland geweest bent?

Leerling: Nee, dat zeg ik, als ik alléén maar Duitsers tegenkom.

Onderwijzer: Maar ook in Rusland zijn er gebieden waar je alleen maar Duitsers ziet. Ivan Fomitsj bijvoorbeeld komt

uit die streek, maar toch hoort dat gebied nog bij Rusland.
Hoe wil je dat dan verklaren?

(Stilte)

Onderwijzer: Dat komt omdat zij aan dezelfde wet onderworpen zijn als de Russen.

Leerling: Hoe bedoelt u dat? De Duitsers gaan toch niet naar onze Kerk en houden zich ook niet aan onze Vasten.

Onderwijzer: Het gaat niet om kerkwetten, maar omdat zij dezelfde tsaar dienen.

Leerling: (de sceptische Sjomka): Wat vreemd! Hoe kunnen zij andere wetten hebben en toch onze tsaar gehoorzamen? De onderwijzer voelde zich genoodzaakt om uit te leggen wat een wet is en hij vroeg of zij wisten wat het wil zeggen om de wet na te leven en een en dezelfde wet te hebben?

Leerlinge: (het zelfstandige meisje zegt snel en bedeesd): Een wet aannemen is hetzelfde als trouwen.

Haar klasgenoten keken de onderwijzer vragend aan of dat juist was. Hij begon uit te leggen dat de wet diende om dieven en moordenaars in de gevangenis op kunnen te sluiten en te kunnen straffen.

Scepticus Sjomka: Maar hebben de Duitsers dan niet zo'n wet?

Onderwijzer: Je hebt allerlei wetten. Je hebt ook wetten die alleen voor de adel gelden, of voor de boeren, kooplieden of geestelijkheid.

Scepticus Sjomka: En de Duitsers hebben die niet?

Onderwijzer: In sommige landen zijn er wel standen, in an-

dere niet. Wij hebben een Russische tsaar, maar in Duitsland hebben ze een Duitse tsaar.

Dit antwoord stelde alle leerlingen tevreden, zelfs Sjomka. De onderwijzer zag nu wel in dat hij het begrip 'stand' nader moest beschrijven en begon te vragen welke standen de leerlingen allemaal kenden. Ze begonnen op te sommen: de adel, de boeren, de popen en de soldaten. Zijn ze dat allemaal? vroeg de onderwijzer. Nee, we hebben ook nog de knechten, de kleinburgers en de samovarmakers. Daarna stelde de onderwijzer vragen over het onderscheid tussen deze standen.

Leerlingen: Nou, de boeren weiden het vee; de knechten dienen hun meesters; kooplieden drijven handel; soldaten vechten; de samovarmakers fabriceren samovars; de popes dragen de mis op en de adel doet niets.

Daarop legde de onderwijzer uit wat het werkelijke verschil was tussen de standen, maar hij slaagde er niet in om een bevredigende verklaring te vinden voor de aanwezigheid van de soldaten in vreedstijd – alleen maar om de grenzen te bewaken – noch voor de bezigheden van de adel in staatsdienst. Bovendien probeerde hij het geografische verschil aan te geven tussen Rusland en de overige staten: hij bevestigde dat de aarde in verschillende rijken is opgedeeld. De Russen, Fransen en Duitsers hebben tot elkaar gezegd: tot hier strekt mijn bezit zich uit, tot hier dat van jou en zo heeft Rusland evenals andere volkeren zijn eigen grenzen.

Onderwijzer: Begrijpen jullie nu wat grenzen zijn? Kan een

van jullie een voorbeeld van een grens geven?

Leerling (een bijzondere slimmerik): Achter de hoogvlakte van Turkin ligt een grens – deze grens bestaat uit een stenen zuil, die op de weg van Tula naar Jasnaja Poljana staat ter aanduiding dat daar het district Tula begint.

Alle leerlingen waren het met deze definitie eens. De onderwijzer zag zich gedwongen om hun de grenzen van een hun bekende ruimte aan te wijzen. Hij tekende de plattegrond van de twee leslokalen en liet ze de grens tussen beide ruimtes zien; daarna nam hij de plattegrond van hun dorp, waarop de leerlingen zelf enige grenzen ontdekten. De onderwijzer legde uit – dat wil zeggen hij dacht dat hij dit deed – dat Rusland, net als hun dorp, zijn eigen grenzen heeft. Hij vleide zich met de hoop dat iedereen hem nu begrepen had, maar toen hij vroeg hoe zij de afstand van Jasnaja Poljana naar de Russische grens te weten konden komen, dan gaven zij, zonder zich te bedenken, ten antwoord dat ze eenvoudigweg de afstand van hier tot aan de grens met hun liniaal zouden opmeten.

Onderwijzer: Maar in welke richting dan?

Leerling: Regelrecht van hier naar de grens en dan schrijf je op hoe groot de afstand is.

Opnieuw bogen we ons over de tekeningen, plattegronden en kaarten. Ons restte nog het ontbrekende begrip ‘schaal’ te verklaren. De onderwijzer stelde voor om de plattegrond van hun dorp, dat zich langs de hoofdstraat uitstrekt, te tekenen. We begonnen op het bord, maar dit was te klein

voor het hele dorp, omdat onze schaalverdeling te groot was. We veegden de tekening uit en begonnen opnieuw op kleinere schaal op een lei een plattegrond te schetsen. Langzamerhand werden de begrippen schaal, plattegrond en grens duidelijker. De onderwijzer herhaalde nog een keer alles wat hij gezegd had en stelde nogmaals de vraag wat Rusland is en wat haar grenzen zijn.

Leerling: Rusland is het land waar wij leven samen met de Duitsers en de Tataren.

Andere leerling: Het land dat onder de Russische tsaar staat.

Onderwijzer: En waar zijn haar grenzen?

Meisje: Daar waar de Duitsers, de heidenen beginnen.

Onderwijzer: De Duitsers zijn geen heidenen, zij geloven ook in Christus. (Volgde een uitleg over godsdiensten en geloofsbelijdenissen.)

Leerling (gretig en zichtbaar zich verkneukelend over iets wat hij zich herinnerde): In Rusland is er een wet die zegt dat moordenaars in de gevangenis gezet moeten worden en dan zijn er ook nog allerlei soorten mensen zoals geestelijken, soldaten en adellijken.

Sjomka: Wie geeft de soldaten te eten?

Onderwijzer: De tsaar. Daar moeten alle mensen geld aan bijdragen, omdat de soldaten in dienst staan van het hele volk! Verder legde hij uit wat de belastingdienst was en zo goed en zo kwaad als het ging liet hij hen herhalen wat hij gezegd had over grenzen.

De les ging nog een uur of twee door; de onderwijzer was

er vast van overtuigd dat de kinderen veel van wat er verteld was hadden onthouden en de daaropvolgende lessen verliepen op dezelfde manier, maar pas later kwam hij tot de ontdekking dat deze werkwijze volkomen onjuist was geweest en dat alles wat hij tot dan toe gedaan had volkomen nutteloos was. Onwillekeurig maakte ik, zoals zo velen, de gebruikelijke fout om de Socratische methode toe te passen, die op de Duitse school de hoogste graad van monsterlijkheid bereikt heeft. In deze lessen heb ik de leerlingen niets nieuws bijgebracht, hoewel ik me dat wel verbeeldde, en alleen door mijn moreel overwicht bereikte ik dat de kinderen antwoorden gaven zoals ik dat wilde. Maar Rusland en Russisch bleven voor hen dezelfde vage symbolen van iets wat eigen, van ons was, iets amorfs en onbestemds. En 'de wet' bleef hetzelfde onbegrijpelijke woord voor hen.

Een maand of zes lang heb ik deze experimenten gedaan en aanvankelijk was ik buitengewoon tevreden en trots op hen. Degenen, die ik iets voorlas, zeiden dat het bijzonder mooi en interessant was; maar na drie weken, waarin ik zelf geen les kon geven, wilde ik de draad weer opvatten en kwam ik tot de conclusie dat alles wat we tot nu toe gedaan hadden volkomen onzin en zelfbedrog was geweest. Niet één leerling wist mij nog te vertellen wat een grens of Rusland of Russisch precies was of wat het woord 'wet' inhield en welke grenzen het district Krapivenski had. Alles wat ze geleerd hadden waren ze weer vergeten of hadden zij op

hun eigen manier onthouden.

Ik zag mijn fout in. Het was mij alleen nog niet duidelijk of de fout school in de verkeerde methode of in het idee zelf. Misschien is het ook wel onmogelijk om zonder een bepaalde algemene ontwikkeling en zonder hulp van kranten of reisbeschrijvingen bij kinderen belangstelling te wekken voor geschiedenis en aardrijkskunde. Misschien zal ooit eens een methode ontdekt worden, die dit doel zal bereiken – ik ben er nog steeds naar op zoek. Ik weet één ding: dat deze methode nooit zal bestaan uit pseudo-geschiedenis en pseudo-aardrijkskunde, dat wil zeggen in die vorm van onderwijs, waarbij de belangstelling eerder gedood wordt dan opgewekt.

Wel heb ik nog pogingen ondernomen met een vorm van geschiedenisonderwijs, waarbij ik met het heden begon en die sloegen goed aan. Ik vertelde hen over de Krimoorlog, de regering van tsaar Nikolaas 1 en de geschiedenis van 1812, bijna op de toon van een sprookje, waarbij ik zeer afweek van de historische waarheid, omdat ik alle gebeurtenissen rond één figuur groepeerde. Het meeste succes oogstte, zoals wel te verwachten viel, de geschiedenis van de Napoleontische oorlog.

Het was een gedenkwaardig uurtje voor de kinderen. Ik zal het nooit vergeten. Ik had hen al enige tijd beloofd om het verhaal te vertellen, beginnende met het eind, terwijl de andere onderwijzer met het begin aanving zodat wij elkaar aldus halverwege zouden treffen. Mijn avondlessen waren

afgelopen, de kinderen waren naar huis en ik liep bij de les in Russische geschiedenis binnen – het ging over Svjatoslav. De kinderen verveelden zich. Op een hoge bank zaten, zoals altijd, drie boerenmeisjes, gehuld in hun omslagdoeken, naast elkaar. Eentje sliep er. Misjka stootte mij aan: “Moet je onze drie uiltjes eens zien zitten! Eentje is er in slaap gevallen.” Ze leken inderdaad net op uiltjes. “Vertel het verhaal maar liever vanaf het einde,” riep iemand en de hele klas ging even rechtop zitten.

Ik ging zitten en begon mijn verhaal. Zoals gewoonlijk duurde het een minuut of twee totdat het geduw, geschreeuw en gegil bedaarde; sommigen kropen onder de tafel; sommigen onder de banken, anderen klommen juist bovenop de tafels en weer anderen gingen bij hun vriendjes op de schouders of schoot zitten – en toen was alles stil. (...)

Ik begon met tsaar Alexander I, daarna begon ik over de Franse revolutie en de successen van Napoleon, over zijn staatsgreep, en over de oorlog die eindigde met de vrede van Tilsit. Zodra Rusland in het spel kwam, klonken van alle kanten uitroepen en kreten, die getuigden van levendige belangstelling. “Zal hij ons land ook veroveren?” “Alexander zal zich waarschijnlijk wel overgeven,” zei iemand, die al iets over Alexander wist, maar ik moest hem nog even teleurstellen, want daar waren we nog niet in het verhaal. En ze waren diep geschokt toen ze hoorden dat men Napoleon de zuster van de tsaar tot vrouw wilde geven en dat Alexander op de brug met hem sprak als was hij een gelijke.

‘Hoe wij de Fransen verdreven’¹

“Wacht maar, jij,” zei Petjka met een dreigend gebaar. “Vertel door, vertel door!” Toen Alexander zich niet onderwierp, maar Napoleon daarentegen de oorlog verklaarde, knikten ze allemaal goedkeurend. Toen Napoleon met een legermacht, bestaande uit twaalf nationaliteiten, tegen ons Rusland optrok en de Duitsers en Polen tegen ons opzette, toen bestierven zij ’t haast van spanning.

Een Duitse vriend van mij stond in het lokaal. “Zo, dus jullie waren ook tegen ons, hè?” zei Petjka, onze beste verteller. “Hé, hou je mond!” riepen de anderen.

De terugtocht van onze legers hield de gemoederen zó bezig,

1. Schilderij dat in de ‘Oorlog en Vrede zaal’ hangt van het *Tolstoy State Museum* in Moskou.

dat er van alle kanten om opheldering werd gevraagd. “Waarom? Waarom?” en zij hadden hevige kritiek op Koetoezov en Barklay. “Die Koetoesov is ook niets waard!” “Wacht maar,” riep een ander. “Nou, heeft hij zich nu overgegeven of niet?” vroeg een derde.

Toen ik bij de slag bij Borodino was gekomen en aan het slot moest zeggen dat wij niet gewonnen hadden, had ik erg met hen te doen. Ik had hen een zware slag toegebracht. “Wij hebben dan wel niet gewonnen, maar zij in ieder geval ook niet!” Toen Napoleon in Moskou aankwam, in de verwachting dat de sleutels hem buigend overhandigd zouden worden, kwam de hele klas in opstand, alsof ze zich plotseling van hun onverzettelijkheid bewust werden. Het spreekt vanzelf dat de brand van Moskou hun volle goedkeuring genoot! Tenslotte brak het moment van triomf aan: de terugtocht van Napoleon. “Zodra Napoleon uit Moskou wegtrok, zette Koetoezov de achtervolging in en bracht hij hun zware verliezen toe”, vertelde ik. “Nee, hij hakte ze in de pan,” verbeterde Fedjka mij, die met een kop als vuur tegenover mij zat en van opwinding zijn dunne zwarte vingers fijnkneep – dat was een gewoonte van hem. Hij had dit nog niet gezegd of in de klas ging een gejoel van vreugde op. Achterin het lokaal kwam een kleintje bijna in de verdrukking, maar niemand merkte dat. “Zo, dat is beter! En hoe zit dat precies met die sleutels?”

Ik vertelde verder hoe wij de Fransen verdreven. De leerlingen vonden het heel erg dat een of andere generaal te laat bij

de Berezina was, zodat Napoleon kon ontkomen en Petjka schreeuwde zelfs: "Ik zou hem hebben laten doodschieten, dat zwijn. Waarom was hij te laat?" Op het laatst kregen zij een beetje medelijden met die halfdood gevrozen Fransen. Op het moment dat onze legers de grens met Duitsland overschreden en de Duitsers, die eerst tegen ons geweest waren, nu aan onze zijde streden, herinnerde een van de kinderen zich opeens de Duitser in het lokaal. "Hé, hoe zit dat met jullie? Eerst tegen ons hè, maar als jullie niet sterk genoeg zijn dan opeens weer aan onze kant?" En plotseling sprong iedereen op en begon de Duitser uit te jouwen, zodat het lawaai buiten te horen was.

Toen de klas wat bedaard was, vertelde ik verder hoe wij Napoleon tot Parijs achtervolgden, de rechtmatige koning op de troon zetten en een groot overwinningssbanket hielden. Alleen de herinnering aan de Krimoorlog overschaduwde onze vreugde. 'Wacht maar, jij,' riep Petjka met gebalde vuisten, "als ik later groot ben zal ik je er van langs geven!" en als wij op dat ogenblik tegenover de redoute van Sevardin of voor de Malachov-heuvel hadden gestaan, dan zouden wij de vijand teruggeslagen hebben.

Het was al laat toen ik mijn verhaal beëindigde. Gewoonlijk sliepen de kinderen al om deze tijd. Niemand was nog in slaap gevallen; zelfs de 'uultjes' zaten nog met schitterende oogjes te luisteren. Toen ik uit mijn stoel opstond, kroop tot mijn grote verbazing Taraska te voorschijn. Hij keek me met

glinsterende en toch ernstige ogen aan. "Hoe kom jij daar?" "Hij heeft er de hele tijd al gezeten," riep iemand. Je hoefde hem niet te vragen of hij het verhaal begrepen had; je zag het aan zijn gezicht. "Wil jij wat vertellen?" "Ikke?" – hij dacht even na en zei toen: "Ik wil alles vertellen, thuis." "Ik ook!" "En ik!" "Is er nog iets?" "Nee." En iedereen vloog de trap af; de een met het vaste voornemen om de Fransen er geducht van langs te geven, de ander luid scheldend op de Duitsers, en een derde herhaalde voor zichzelf hoe Koetoezov de vijand in de pan had gehakt.

"Je hebt het verhaal alleen vanuit het Russische oogpunt verteld," zei mijn Duitse vriend, die ze zo hadden uitgejouwd. "Je zou eens moeten horen hoe deze geschiedenis bij ons op school verteld wordt. Je hebt niets gezegd over de Duitse vrijheidsstrijd." Ik was het volmondig met hem eens dat mijn verhaal historisch onverantwoord was en meer leek op een sprookje dat 't chauvinisme aanwakkerde. Als geschiedenisonderwijs was dus ook deze poging mislukt, evenals de vorige.

Uiteindelijk kwam ik tot de slotsom dat het voor de vorming van welk kind dan ook volslagen nutteloos is om de vervelende Russische geschiedenis te kennen, maar dat namen als Cyrus, Alexander van Macedonië, Ceasar en Luther evenmin belangrijk zijn om te onthouden. Al deze personen of gebeurtenissen zijn voor leerlingen niét uit hoofde van hun historische betekenis interessant, maar vanwege

de dramatische aantrekkingskracht van hun levens en de kundige bewerking hiervan door de historicus. Of eigenlijk niet door de historicus, maar eerder door de populaire overlevering.

De geschiedenis van Romulus en Remus is voor hen niet boeiend, omdat deze broers de grondleggers zijn geweest van het machtigste rijk ter wereld, maar omdat het komisch, wonderbaarlijk en ontroerend is om te zien hoe zij gezoogd werden door een wolvin. Daarom alleen kunnen zij er warm voor lopen.

Maar de geschiedenis van de volksverhuizing zal altijd langdradig en doelloos zijn omdat de inhoud ervan niet fantasierijk genoeg te maken is. Evenmin als de uitvinding van de boekdrukkunst, ondanks onze verwoede pogingen de leerlingen in te prenten dat deze uitvinding een nieuw tijdperk in de geschiedenis inluidde en dat Gutenberg een groot man was. Je hoeft alleen maar enthousiast te vertellen over hoe de lucifer werd uitgevonden en de leerling zal voor altijd vinden dat de uitvinder van deze lucifer een minstens zo groot man was als Gutenberg.

Kortom, bij een kind, en in het algemeen bij iedere student voor wie het leven pas begint, bestaat nog geen belangstelling voor de geschiedenis, laat staan voor de algemeen menselijke problematiek; voor hem bestaat alleen belangstelling voor de individuele fascinerende historische figuur. Om de geschiedenis te populariseren moet je de historische voorvallen personifiëren, zoals in sagen gebeurt.

Kinderen vinden geschiedenis alleen dán leuk als de inhoud boeiend is. Historische interesse is bij kinderen niet aanwezig en kan ook niet aanwezig zijn en daarom is er en kan er ook geen geschiedenis voor kinderen bestaan. De geschiedenis fungeert alleen als materiaal voor hun artistieke ontplooiing en zolang hun interesse in geschiedenis nog niet ontwikkeld is, kan er geen geschiedenisonderwijs gegeven worden.

